

СУАДНОСІНЫ НАВУКІ І ІДЭАЛОГІІ Ў ПРАЦАХ А.А. ЗІНОЎЕВА (метадалагічны аспект)

Праблемы метадалогіі навуковага пазнання ў цэлым і сацыяльнага пазнання ў прыватнасці заўсёды з'яўляліся цэнтральнымі праблемамі ў творчасці А. Зіноўева. Аднак раішэнне дадзеных праблем залежала, з аднаго боку, ад этапаў творчай эвалюцыі філосафа, якія ў сваю чаргу вызначаліся яго адносінамі да сацыяльных пераўтварэнняў у СССР, а затым і ў постсавецкай Расіі. З іншага боку, раішэнне метадалагічных праблем сацыяльнага пазнання шмат у чым прадвызначала ацэнкі дадзеных пераўтварэнняў навукоўцам.

На першым этапе творчай дзейнасці А. Зіноўева значную ролю ў яго станаўленні як філосафа адыгралі ідэі марксісцкай дыялектыкі, нягледзячы на тое, што сацыяльная практыка сталінізму рэзка крытыкавалася мысліцелем. На другім этапе творчая дзейнасць А. Зіноўева была прысвечана раішэнню праблем сімвалічнай логікі, паколькі ў лагічных даследаваннях у дадзены перыяд (сярэдзіна 1950 – сярэдзіна 1970-х гг.) дамінавалі ідэі лагічнага пазітывізму і аналітычнай філасофіі. Менавіта гэтыя ідэі шмат у чым вызначылі метадалагічны падыход А. Зіноўева да аналізу сацыяльных пераўтварэнняў у СССР. На трэцім і чацвёртым этапах сваёй творчай біяграфіі, калі філосаф быў цал-

кам заняты праблемамі аналізу і ацэнкі сацыяльных пераўтварэнняў у СССР, ён выкарыстоўвае ў гэтым аналізе як метадалогію дыялектыкі, так і метадалагічныя падыходы лагічнага пазітывізму і аналітычнай філасофіі.

Калі дыялектыка дамінуе ў яго сацыялагічных раманах, то ў тэарэтычнай працы «Камунізм як рэальнасць» пераважаюць метадалагічныя падыходы аналітычнай філасофіі.

Нарэшце, на пятым этапе творчай дзейнасці, калі постсавецкі рэжым, які ўзнік у Расіі пасля распаду СССР, стабілізаваўся, А. Зіноўеў паступова адыходзіць ад напісання сацыялагічных раманаў і публіцыстыкі і спрабуе сфарміраваць уласную стройную сацыяльна-філасофскую тэорыю. Праблемы метадалогіі, якія да гэтага былі ўплецены ў тканіну яго публіцыстыкі, зноў набываюць першараднае значэнне. Аднак сацыяльна-філасофскія ідэі А. Зіноўева, набываючы лагічную складанасць і паслядоўнасць (з пункта гледжання аналітычнай філасофіі), губляюць у той жа час той парадаксальны характар, які так прыцягваў чытачоў сацыялагічных раманаў. Таму пры аналізе метадалогіі сацыяльнага пазнання А. Зіноўева, з аднаго боку, неабходна памятаць пра складаны і супярэчлівы характар творчай эвалюцыі філосафа.

Аднак, з іншага боку, неабходна адзначыць, што супярэчнасці, якія так відавочна прыкметныя ў ацэнцы Зіноўевым сацыяльных пераўтварэнняў у СССР, абумоўлены шмат у чым супярэчнасцямі яго метадалогіі сацыяльнага пазнання.

Найважную ролю ў станаўленні А. Зіноўева як філосафа адыгралі працы К. Маркса. Першая скончаная праца навукоўца (кандыдацкая дысертацыя) «Узыходжанне ад абстрактнага да пэўнага на матэрыяле “Капіталу” К. Маркса» прысвечана метадалогіі сацыяльнага пазнання марксізму. Па сведчанні яго блізкага сябра К. Кантара, «Капітал» шмат разоў (Кантар называе лічбу шаснаццаць) быў прачытаны студэнтам і аспірантам А. Зіноўевым [1, с. 8].

Але паколькі сам філосаф ужо з юнацтва крытычна ставіўся да сацыяльных інстытутаў савецкага грамадства, а афіцыйнай ідэалогіяй дадзенага грамадства з’яўляўся марксізм-ленінізм, то і стаўленне да прац самога К. Маркса на розных этапах інтэлектуальнай дзейнасці А. Зіноўева істотна змянялася.

З аднаго боку, Зіноўеў адзначаў, што марксісцкая філасофія страціла ўсе прыкметы навукі і ператварылася ў ідэалогію, якая апраўдвае эксплуатацыю працаўнікоў у СССР, што з пункта гледжання логікі, марксізм не дае тлумачэння каласальнага адрознення ва ўзроўні жыцця і існавання прывілеяў у савецкім грамадстве [2, с. 28–32, 3, с. 218].

З іншага боку, ён звяртаў увагу і на дасягненні марксісцкай метадалогіі сацыяльнага пазнання, якія, першым чынам, угледжваў у дыялектычным спосабе разгляду сацыяльных працэсаў. Ён, тым не менш, адзначаў, што Ленін і Сталін у цэлым не разумелі гэтых дасягненняў, і ў прыватнасці, метады узыходжання ад абстрактнага да пэўнага [3, с. 344–346].

У сярэдзіне 1970 – сярэдзіне 1980-х гг. Зіноўеў лічыў, што, даўшы адказы на пытанні, якія былі падняты ў мінулым, марксізм не здольны адказаць на выклікі сучаснага свету [3, с. 289].

У 1990-х гг. пасля распаду СССР і рэстаўрацыі як у Расіі, так і ў некаторых дзяржавах СНД элементаў перыферыйнага капіталізму, стаўленне Зіноўева да марксізму зноў істотна змянілася. Першым чынам, філосаф адзначаў, што марксізм уяўляе вялікую ідэалогію, без якой немагчыма была як сама Кастрычніцкая рэвалюцыя, так і сацыяльныя пераўтварэнні ў СССР, якія дазволілі савецкай дзяржаве не толькі перамагчы ў Другой сусветнай вайне, але і стаць у 1960-х гг. адным з лідараў сусветнага сацыяльна-эканамічнага развіцця. [4, с. 267; 5, с. 23; 6, с. 56, 558–559].

Аналізуючы перспектывы будучага развіцця Расіі і свету пасля распаду СССР, А. Зіноўеў сцвярджае, што прыкладам для новай ідэалогіі, якая дазволіць вызначыць шляхі выйсця Расіі і іншых краін СНД з таго гістарычнага тупіку, у

які іх завяла рэстаўрацыя перыферыйнага капіталізму, і мабілізаваць сацыяльныя сілы для ажыццяўлення праекта новых сацыяльных пераўтварэнняў, з’яўляецца марксізм [4, с. 159].

І хоць навуковец працягваў лічыць дадзёную тэорыю хутчэй ідэалогіяй, чым навукай [7, с. 90], аднак з яго пункта гледжання глыбокія і бліскучыя ідэі трэба шукаць не ў працах К. Попера, А. Тойнбі і іншых дзеячаў заходняй філасофіі XX ст., а ў творах К. Маркса [8, с. 17].

Тым не менш, ён сцвярджаў, што марксізм ужо адыграў сваю гістарычную ролю, і яго з’урыватая сутнасць да цяперашняга часу ўжо вычарпана [9, с. 94; 7, с. 91]. У доказ тэзісу Зіноўеў зноў адзначае, што дадзеная тэорыя не змагла спрагназаваць захаванне сацыяльнай няроўнасці ў сацыялістычных краінах [4, с. 501], што ёй уласцівы эканамічны і тэхналагічны дэтэрмінізм у аналізе працэсаў развіцця грамадства [4, с. 496–497], што К. Маркс і Ф. Энгельс не зразумелі шматлікіх з’урыватых ідэй сваіх сучаснікаў, у прыватнасці Дзюрынга і Рабертуса [5, с. 22].

Такім чынам, нягледзячы на тое, што працы К. Маркса аказалі велізарны ўплыў на метадалогію А. Зіноўева, стаўленне філосафа да марксізму заўсёды было досыць крытычным. Такая крытычнасць тлумачыцца шматлікімі прычынамі. Па-першае, на наш погляд, Зіноўеў атаясамліваў ідэі Маркса з савецкай ідэалогіяй марксізму-ленінізму. У сваіх працах ён не закранаў пытанні аналізу тэорыі марксізму ў творах філосафаў франкфурцкай школы (Г. Лукача, Сартра) і новых інтэрпрэтацыі марксізму І. Валерстайнам і іншымі сучаснымі філосафамі. Па-другое, метадалогія сацыяльнага пазнання А. Зіноўева складалася з дыялектычнага аналізу гістарычнага развіцця грамадства і ідэі лагічнага пазітывізму [4, с. 499–500]. Такі сінтэз двух розных і нават супрацьлеглых кірункаў у сучаснай метадалогіі пазнання выключаў для аўтара адэкватнае ўспрыманне метадалогіі марксізму.

Пачынаючы з 1960-х гг., яшчэ да эміграцыі, а таксама на заключным этапе сваёй творчасці Зіноўеў увесь час крытыкуе марксізм і матэрыялістычную дыялектыку за яе ненавуковасць і ідэалагізаваны характар. У ранніх працах Зіноўева і першым чынам у яго кандыдацкай дысертацыі робіцца акцэнт на логіку (дыялектыку), з дапамогай якой навуковец аналізуе супярэчлівы працэс развіцця аб’екта сваёй пазнавальнай дзейнасці. Аднак ужо ў гэтай працы філосаф ставіць задачу выявіць у «Капітале» тыя лагічныя прыёмы, першым чынам узыходжанне ад абстрактнага да пэўнага, для таго, каб выкарыстоўваць іх для іншых аб’ектаў пазнання. А. Зіноўеў імкнецца фармалізаваць саму дыялектыку, адарваць логіку як дыялектыку ад асаблівасцей развіцця пазнавальнага аб’екта. У гэтай сувязі ўзнікае пытанне пра правамернасць падобнай фармалізацыі. Маг-

чыма ў выпадку парыву паміж логікай (дыялектыкай) і рэальным працэсам развіцця пазнавальнага аб'екта сама дыялектыка ператвараецца ў спекулятыўны працэс вывадаў асноўных катэгорый гэтага аб'екта. Ці не ператвараецца ў дадзеным выпадку логіка ў сафістычнае апраўданне любых падзей шляхам маніпуляцый з катэгорыямі? Менавіта гэта, з пункта гледжання Зіноўева, і адбывалася ў савецкай філасофіі. Верагодна, Зіноўеў усведамляў небяспеку фармалізацыі дыялектыкі як логікі пазнання сама-развіццёвых аб'ектаў, калі можна тэрэтызаваць на любыя тэмы, не ўнікаючы глыбока ў сутнасць праблемы. Таму на другім этапе дзейнасці, калі навуковец сур'ёзна займаўся сімвалічнай логікай, ён рашуча змяняе вызначэнне прадмета логікі. Для яго на дадзеным этапе прадметам логікі становіцца не працэс сама-развіцця аб'екта, а аналіз знакавай сістэмы (мовы), з дапамогай якой аб'ект апісваецца ў навуковай тэорыі.

Розныя падыходы А. Зіноўева да прадмета логікі прадвызначаюць, на наш погляд, і рашэнне асноўнай праблемы яго філасофіі і метадалогіі навуковага пазнання – праблемы суадносін і ўзаемазвязі навукі і ідэалогіі. У кандыдацкай дысертацыі вучоны не сумняваецца ў тым, што марксізм з'яўляецца сапраўды навуковай тэорыяй сацыяльнага развіцця, а матэрыялістычная дыялектыка – навуковай метадалогіяй пазнання. Тым самым Зіноўеў супрацьпастаўляе марксісцкую дыялектыку як сапраўды навуковую метадалогію фармальна-лагічнай метадалогіі класічнай палітэканоміі, якая, з пункта гледжання філосафа, носіць ідэалагічны характар.

Зіноўеў аргументуе сваю пазіцыю наступным чынам. Па-першае, фармальная логіка, на якой пабудавана метадалогія сацыяльных працэсаў англійскай палітэканоміі, не можа абгрунтаваць развіццё прадмета свайго даследавання [1, с. 35]. Па-другое, супярэчлівасць эканамічнага развіцця капіталізму прыводзіць да невырашальных антыномій пры аналізе працэсаў, якія адбываюцца ў капіталістычным грамадстве (напрыклад, прыбавачная вартасць узнікае як у выніку таварнага звароту, так і па-за дадзеным працэсам) [1, с. 123–124]. Па-трэцяе, прадстаўнікі класічнай палітэканоміі, не ўзброеныя дыялектычнай метадалогіяй, могуць апісваць толькі праяўляльны бок прадмета, не пранікаючы ў антынамічную сутнасць капіталістычнай вытворчасці. Такім чынам, Зіноўеў разглядае навуку як аналіз унутраных супярэчнасцей існуючага грамадства, у той час як прадстаўнікі класічнай палітэканоміі, абпіраючыся на фармальна-лагічную метадалогію, па сутнасці выяўляюць ідэалогію буржуазіі, паводле якой капіталізм разглядаецца як натуральны стан грамадскіх адносін. Законы капіталістычнай вытворчасці, такім чынам, характарызуюцца як квазіпрыродныя, іх

крытыка лічыцца абсурднай (як, напрыклад, крытыка законаў нютанаўскай механікі як несправядлівых ці варожых чалавеку).

Але на другім этапе творчай працы Зіноўева пазіцыя філосафа па праблеме суадносін навукі і ідэалогіі істотным чынам змяняецца з-за змены самога прадмета логікі навуковага пазнання. Як адзначалася вышэй, прадметам логікі на дадзеным этапе для Зіноўева з'яўлялася мова навуковага пазнання, а не супярэчлівы працэс развіцця самога аб'екта пазнання. Але паколькі ў навуковай супольнасці Савецкага Саюза узорам дакладнага навуковага пазнання лічылася матэматыка і тэрэтычная фізіка, то пад навуковай мовай разумелася мова матэматычнай тэорыі з адназначным тлумачэннем тэрмінаў і выразнымі лагічнымі высновамі адных паняццяў з іншых. Таму Зіноўеву сучасныя даследаванні ў галіне сацыяльных праблем уяўляюцца або патокам слоў, або імкненнем даследчыкаў да самасцвярджэння і поспеху, паказу адсутнасці ў іх навыкаў лагічнай працы з мовай [1, с. 36–39].

Хоць па зразумелых прычынах філосаф не мог выказаць дадзеныя пазіцыі ў сваіх публікацыях, але менавіта ў 1960-х гг. разам з расчараваннем у «рэальным сацыялізме» ў яго мацнела перакананне ў тым, што і сама марксісцкая тэорыя ўяўляе з сябе не навуку, а ідэалогію, якая камуфлюе рэальныя супярэчнасці савецкага грамадства. Такім чынам, ужо на дадзеным этапе можна выявіць дыялектычную залежнасць, паміж якой расце расчараванне Зіноўева ў сацыяльнай практыцы «рэальнага камунізму», і трансфармацыяй яго метадалагічных ідэй па праблемах сацыяльнага пазнання.

Пасля выгнання з СССР за крытыку савецкага ладу, Зіноўеў змог, нарэшце, выразна і паслядоўна выказаць сваю пазіцыю па праблеме суадносін ідэалогіі і навукі. Найбольш поўна яна прадстаўлена ў тэрэтычнай працы «Камунізм як рэальнасць», а таксама ў публіцыстычных артыкулах, выдадзеных у канцы 1970 – пачатку 1980-х гг. У гэтых працах Зіноўеў цвёрда супрацьпастаўляе навуковае даследаванне і ідэалогію. Калі мэта навукі – пошук праўды, то ідэалогія ў любым выпадку лжывая і лагічна бессэнсоўная [10, с. 223; 11, с. 267]. З пункта гледжання Зіноўева, ідэалогія накіравана толькі на «прамыванне розумаў» народных мас з мэтай кіравання імі пануючымі і прывіляванымі сацыяльнымі групамі [2, с. 27]. Праціпастаўленне навукі і ідэалогіі Зіноўеў даводзіць да адмаўлення ўсякага ўплыву сацыякультурных фактараў на развіццё навуковага пазнання [10, с. 209]. На дадзеным этапе ён адмаўляе і ролю філасофіі ў жыцці грамадства. Сама філасофія, з пункта гледжання Зіноўева, ператвараецца ў адну з разнавіднасцей ілжывай ідэалогіі [2, с. 35–39]. Ён нават сцвярджае, што любая папулярызаваная навуковых ведаў шкодная, бо прыводзіць

да таго, што сама навука вульгарызуецца, спрашчаецца і паступова ператвараецца ў антынавуку [10, с. 109], з якой чэрпае свае аргументы ідэалогія, для таго, каб яшчэ мацней уздзейнічаць на розум чалавека. Пры гэтым Зіноўеў не бачыць прынцыповых адрозненняў паміж натуральнымі і сацыяльна-гуманітарнымі навукамі.

Сапраўды, як навуковец у галіне энтамалогіі бяспасна і аб'ектыўна назірае за паводзінамі мурашак у мурашніку, так і вучоны ў галіне сацыяльна-гуманітарнага пазнання павінен назіраць за паводзінамі людзей у чалавечай супольнасці (саму гэту супольнасць А. Зіноўеў схілены называць «чалавейнікам» па аналогіі з мурашнікам).

Як будзе паказана ніжэй, пад уплывам зменных сацыякультурных умоў пазіцыя Зіноўева ў далейшым будзе істотна змякчацца. Але супрацьпастаўленне аб'ектыўнай і бяспаснай навуцы неаб'ектыўнай ідэалогіі, якая выказвае вызначаныя групавыя інтарэсы, захавалася і на наступных этапах творчай біяграфіі Зіноўева. Таму неабходна даць ацэнку дадзенай канцэпцыі з пазіцыі сучаснай філасофскай думкі.

Больш таго, бяспаснасць і аб'ектыўнасць навуцы, пра якую разважае А. Зіноўеў, з'яўляецца спараджэннем спецыяльных сацыякультурных умоў развіцця грамадства і носіць такі ж ідэалагічны характар, як і сама «ідэалогія». З пункта гледжання І. Валерстайна, «Сучасная навука ўяўляе сабой спараджэнне капіталізму і залежная ад яго...Вакол гэтай навуковай дзейнасці склаўся цэлы светапогляд. Даводзілася, што навукоўцы пазбаўлены ці павінны быць пазбаўлены ўласнага інтарэсу. Сцвярджалася, што вучоныя прыхільны ці павінны быць прыхільны да «эмпірычнага» падыходу. Адзначалася, што навукоўцы прысвячаюць і павінны прысвячаць сябе пошукамі «абсалютнай» праўды... У сваёй бліскучай працы «Сацыяльныя ісціны» Стывен Шэйніп паказаў цэнтральную ролю, якую адыгрывалі грамадскі прэстыж і аўтарытэт, не злучаныя з навуковай дзейнасцю ў вызначэнні навуковай моцы і статусу членаў Лонданскага Каралеўскага грамадства ў XVIII стагоддзі» [12, с. 191].

Акрамя таго, дэідэалагізацыя сацыяльна-гуманітарных ведаў і аб'яўленне ўсіх ідэалогій безумоўна ілжывымі і бессэнсоўнымі, на чым і настойвае А. Зіноўеў, прыводзіць да таго, што ў прынцыпе ўраўноўваецца ўсе ідэалогіі, у тым ліку расізм, фашызм і ідэалогія «рэальнага гуманізму», пад якім К. Марксразумеў камуністычную ідэалогію.

У наш час у постнекласічнай навуцы сціраецца грань паміж прыродазнаўствам і грамадазнаўствам, але не ў тым сэнсе, які А. Зіноўеў укладваў у паняцце навукі, сцвярджаючы, што з сацыяльных навук неабходна прыбраць усе каштоўнасныя арыентацыі, а чалавецтва вярта

разглядаць з бяспасных пазіцый энтамалага, назіраючага за жыццём мурашніка. Наадварот, постнекласічная навука адрозніваецца ад класічнага прыродазнаўства тым, што «новыя сэнсы і каштоўнасныя арыентацыі ўсё ў большай меры ўключаюцца ў сістэму філасофска-светапоглядных падстаў навукі... Этчныя ідэі, якія ўзнікаюць на гэтай аснове адказнасці чалавека перад прыродай робяць выяву свету аксіялагічна нагружанай» [13, с. 678].

Нарэшце, адзначаючы, што навука з'яўляецца выключна справай вузкага кола навукоўцаў, а ідэалогія пануе ў розумах шырокіх мас, якім недаступны сапраўдна навуковыя веды, А. Зіноўеў у дадзены перыяд творчай біяграфіі выступае супраць любых форм дэмакратыі ў грамадстве. Як адзначае М. Кірквуд, «...паводле рэалістычнага, калі не цынчнага погляду Зіноўева, усё, што паддаецца разуменню мас, ненавукова па вызначэнні». Але калі масам недаступна навуковая праўда, то навукова абгрунтаваныя рашэнні, у тым ліку і ў галіне сацыяльных адносін, павінны прымаць не яны, а вузкі круг экспертаў, якія валодаюць навуковымі ведамі.

З 1988 г., калі Зіноўеў, усведамляючы пагрозу распаду СССР і краху сацыялістычнага эксперыменту, паступова змяняе свае погляды па праблеме суадносін навуцы і ідэалогіі ў пазнанні і разуменні грамадства. Калі да гэтага перыяду сваёй творчай біяграфіі Зіноўеў быў галоўным чынам заклапочаны аналізам супярэчнасцей марксісцка-ленінскай ідэалогіі і крытыкай савецкага ладу, то з 1988 г., разумеючы ролю ідэйна-псіхалагічнай вайны Захаду супраць СССР, ён пачынае больш дэталёва аналізаваць ідэйныя асновы сучаснага заходняга грамадства.

Паступова філосаф прыходзіць да высновы, што, нягледзячы на ўяўны плюралізм сацыяльна-палітычных канцэпцый, у аснове духоўнай культуры сучаснага Захаду ляжыць нейкая адзіная ідэалагічная канцэпцыя, якая па ступені сваёй распрацаванасці і здольнасці маніпуляваць свядомасцю шырокіх мас, нашмат пераўзыходзіць марксізм-ленінізм. На дадзеным этапе сваёй працы Зіноўеў выступае як абаронца савецкага грамадства, а, такім чынам, і той ідэалагічнай канцэпцыі, якая пакладзена ў аснову духоўнага жыцця і сацыяльна-палітычных тэорый гэтага грамадства. Ён змушаны скарыжываць сваю пазіцыю ў адносінах да ідэалогіі. Бо калі ўсе ідэалогіі ілжывыя і абсурдныя, то чаму ў такім разе савецкі лад і марксізм-ленінізм пры ўсіх сваіх недахопах лепш, чым заходняе грамадства і заходняя ідэалогія.

Філосаф змякчае сваю пазіцыю ў супрацьпастаўленні навуцы і ідэалогіі.

Ён сцвярджае, што любая развітая ідэалогія немагчыма без выкарыстання навуковых даных і скажэння гэтых даных для задавальнення інтарэсаў тых ці іншых сацыяльных груп.

Адекватнасць ці неадекватнасць пэўнай ідэалогіі залежыць ад суадносін праўдзівых (навуковых) ці лжывых (скажоных пад уплывам пануючых у дадзенай групе інтарэсаў) асноўных палажэнняў. Ужо пасля стабілізацыі постсавецкага палітычнага рэжыму ў Расіі А. Зіноўеў спрабаваў высветліць прычыны краху савецкага праекта пераўтварэння грамадства. Нараўне з комплексам розных прычын, Зіноўеў падрабязна аналізаваў яго ідэалагічныя крыніцы. Да іх аўтар адносіць, па-першае, невучтва і кар'ерызм савецкіх кіраўнікоў, адказных за ідэалагічную працу, па-другое, неадпаведнасць паміж высокім інтэлектуальным узроўнем пасляваеннага пакалення савецкіх людзей і прымітыўнасцю ідэалогіі марксізму-ленінізму, якая складалася ў 1930-я гг. у СССР [14, с. 46–48].

Такім чынам, Зіноўеў мяркуе, што адыграўшы сваю пазітыўную ролю ў станаўленні і развіцці Савецкага Саюза, марксізм-ленінізм на наступных этапах страціў адэкватнасць рэальным сацыяльным працэсам, якія адбываюцца ў свеце і ў рэспубліках былога СССР. Таму для таго, каб разабрацца ў той складанай сітуацыі, у якой апынуліся краіны постсавецкай прасторы, неабходна новая ідэалогія, адэкватная зменлівым сацыяльным умовам. У працы «Ідэалогія партыі будучыні», напісанай у 2003 г., Зіноўеў паспрабаваў ахарактарызаваць асноўныя рысы новай магчымай ідэалогіі. З пункта гледжання аўтара, яна павінна абапірацца на філасофскую падставу, якой можа быць логіка-метадалагічнае вучэнне самога Зіноўева. Яно грунтуецца на адзінстве анталогіі, гнэсеалогіі і логікі [5, с. 45].

Тым не менш, нават змякчаючы сваю пазіцыю ў стаўленні да ўзаемасувязі навукі і ідэалогіі, Зіноўеў да канца жыцця супрацьпастаўляў іх як праўду і памылку. За гэтым супрацьпастаўленнем у працах А. Зіноўева хаваецца яшчэ адна праблема метадалогіі сацыяльнага пазнання філосафа – праблема лагічнага і гістарычнага метадаў у пазнанні сацыяльных з'яў. Сапраўды, Зіноўеў неаднаразова падкрэсліваў, што ў адрозненне ад навукі, якая будуюцца на цвёрдым і строгім лагічным аналізе асноўных паняццяў, якія апісваюць сацыяльную рэальнасць, ідэалогія непазбежна парушае лагічныя законы ў інтарэсах пэўных сацыяльных груп. Але дадзеныя інтарэсы, роўна як і самі сацыяльныя групы, носяць гістарычны характар. Яны з'яўляюцца, змяняюцца і знікаюць у гістарычным развіцці грамадства. Менавіта ў гэтым захоўваецца праблема спалучэння гістарычнага і лагічнага метадаў у аналізе сацыяльных працэсаў. Зіноўеў паказвае на прыярытэт лагічнага даследавання развітых сацыяльных адносін для выяўлення логікі гістарычнага працэсу, выключаючы пры гэтым рознага кшталту выпадковасці, якія не ўплываюць на станаўленне аб'екта навукі. У той жа час з дапамогай

гістарычнага падыходу ўдакладняліся і правяраліся вывады лагічнага аналізу.

Аднак на другім этапе творчай біяграфіі (сярэдзіна 1950 – сярэдзіна 1970-х гг.), калі Зіноўеў займаўся толькі сімвалічнай логікай, а яе прадметам для яго з'яўляўся лагічны аналіз мовы навукі, метада гістарычнага аналізу, па сутнасці, страціў для яго з'ўрыстычную каштоўнасць. Вось чаму на трэцім этапе сваёй дзейнасці, калі навуковец адкрыта выступіў як крытык савецкага грамадства і марксізму-ленінізму, ён у той жа час выступае і як цвёрды крытык з'ўрыстычнай каштоўнасці гістарычнага метада ў навуковым даследаванні. З пункта гледжання А. Зіноўева, гістарычнае апісанне аб'екта навукі, які развіваецца, не можа прывесці да вынікаў без лагічнага аналізу аб'екта, які ўжо сфарміраваўся (гэта значыць рэальна існага грамадства), паколькі дадзенае гістарычнае апісанне адцягваецца на выпадковыя працэсы ў аб'екце, які фарміруецца.

А. Зіноўеў зводзіць лагічны аналіз грамадства да эксплікацыі паняццяў – да ўсталявання цвёрдай адпаведнасці тэрмінаў сацыялагічнай тэорыі існуючай сацыяльнай рэальнасці, камбінаторыкі – усталявання лагічных сувязей паміж гэтымі тэрмінамі, і да ўяўнага эксперыменту – усталявання ўсіх магчымых высноў з зададзеных лагічных сувязей. Таму гістарычнае вывучэнне аб'екта навуковага даследавання, змешчанага падчас станаўлення (у дадзеным выпадку грамадства) зводзіцца да сумы гістарычных прыкладаў, якія ілюструюць функцыянаванне элементаў аб'екта, што ўжо скончыў сваё станаўленне (дадзенай сацыяльнай рэальнасці). Фактычнае ігнараванне Зіноўевым з'ўрыстычнасці гістарычнага падыходу да пазнання грамадства прыводзіць да таго, што філосаф, па сутнасці, натуралізуе сацыяльныя адносіны, суб'екты сацыяльнай дзейнасці і сацыяльныя інстытуты.

Але ў сваіх сацыялагічных раманых, напісаных у сярэдзіне 1970 – сярэдзіне 1980-х гг., навуковец шмат у чым адыходзіць ад той цвёрдай праграмы лагічнага пазітывізму, які дэманструе ў тэарэтычных працах. Таму гістарычнае вымярэнне ў даследаванні сацыяльнай рэальнасці ўрываецца ў змест прац вучонага, руйнуючы яго досыць абмежаваную натуралістычную канцэпцыю грамадства.

У яшчэ большай ступені А. Зіноўеў адыходзіць ад свайго натуралізму і антыгістарызму ў аналізе савецкага грамадства перыяду «пэрабудовы». Калі ў 1970-х гг., лічачы СССР непарушнай сацыяльна-палітычнай сістэмай, ён засяроджваў сваю ўвагу на крытыцы гэтай сістэмы, то калі яна пачала руйнавацца, філосаф пачаў пошук гістарычных перадумоў як фарміравання, так і разбурэння савецкай сістэмы.

На наступным этапе творчай біяграфіі, пасля распаду СССР, Зіноўеў імкнецца да спалу-

чэння ў сваёй метадалогіі фармальна-лагічнага падыходу да вывучэння сацыяльнай рэальнасці і дыялектыка-гістарычнага падыходу. Такім чынам, супярэчнасці ў аналізе дасягненняў сацыяльных пераўтварэнняў у СССР і яго распаду, а таксама перспектыву постсавецкага развіцця ў канцэпцыі А. Зіноўева шмат у чым абумоўлены супярэчнасцямі яго метадалогіі сацыяльнага пазнання.

ЛІТАРАТУРА

1. *Зіноўев, А.А.* Восхождение от абстрактного к конкретному (на материале «Капитала Маркса») / А.А. Зіноўев. – Москва: ИФ РАН, 2002. – 321 с.
2. *Зіноўев, А.А.* Без иллюзий. – Lausanne, L'age D' home, 1979 – 125 с.
3. *Зіноўев, А.А.* Желтый дом I / А.А. Зіноўев // Собр. соч.: в 10 т. – Москва: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2000. – Т. 3.
4. *Зіноўев, А.А.* Несостоявшийся проект: Распутье, Русская трагедия: [сборник] / А. Зіноўев. – Москва: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 542 с.
5. *Зіноўев, А.А.* Идеология партии будущего / А.А. Зіноўев. – Москва: Алгоритм, 2003. – 240 с.
6. *Зіноўев, А.А.* Русская трагедия / А.А. Зіноўев. – Москва: Изд-во Алгоритм, Изд-во Эксмо. – 608 с.
7. *Зіноўев, А.А.* «Катастрожка» и ее отцы / А.А. Зіноўев // Александр Зіноўев о русской катастрофе. Из бесед с Виктором Кожемяко. – Москва: Алгоритм: Эксмо, 2009. – С. 133–144.
8. *Зіноўев, А.А.* О России, о западе, о загранице и о себе... / А.А. Зіноўев. – Москва: ИСПИ РАН, 1998 – 63 с.
9. *Зіноўев, А.А.* Посткоммунистическая Россия: Публицистика 1991–1995 гг. – Москва: Республика, 1996. – 368 с.
10. *Зіноўев, А.А.* Коммунизм как реальность / А.А. Зіноўев. – Москва: Центрполиграф, 1994. – 495 с.
11. *Зіноўев, А.А.* Зияющие высоты / А.А. Зіноўев. Собр. соч.: в 10 т. – Москва: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2000. – Т. 1. – 715 с.
12. *Валлерстайн, И.* Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн; пер. с англ.; под ред. В.И. Иноземцева. – Москва: Логос, 2004. – 368 с.
13. *Стёпин, В.С.* Теоретическое знания / В.С. Стёпин. – Москва: «Прогресс – Традиция», 2000. – 744 с.
14. *Зіноўев, А.А.* Я мечтаю о новом человеке / А. Зіноўев [сост. О. Зіноўева]. – Москва: Алгоритм, 2007. – 240 с.

SUMMARY

The article deals with analysis of theoretical and methodological approaches in society investigations. Questions of science and ideology correlation in Zinoviev's works are discussed. The author of the article notes that contradictions in Zinoviev's methodological design of science and ideology correlation cause contradiction in his points of view on social transformations in the USSR.

Паступіў у рэдакцыю 14.10.2011 г.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ